

KELEŞ, Reyhan (2014). “Galib’in Has Bahçesinin Gülleri”. *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması. 26-28 Mayıs 2014*. Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı (TDKB). Eskişehir, ss.595-613 (<http://bilgelerzirvesi.org>).

Reyhan KELEŞ*

GÂLİB’İN HAS BAHÇESİNİN GÜLLERİ

Giriş

Divan edebiyatı sahasında XVIII. yüzyılın yetiştirdiği zirve isim Şeyh Gâlib, sadece kendi çağının ustası değil, kendinden önceki ve sonraki zamanların da en önde gelen simalarından birisi olmuştur. Osmanlı Devleti gibi Divan edebiyatının da son demlerini yaşadığı XVIII. yüzyılda Gâlib, bu edebiyata taze bir soluk aldırılmayı başarmış ve divan şiirine adeta yeniden hayat bahşetmiştir.

Gâlib, 1757-58 yılında, İstanbul’da, Yenikapı Mevlevîhânesi yakınlarındaki bir evde doğmuştur. İlk tahsilini babası Mustafa Reşid Efendi’den gören Gâlib, zamanında Farsça ustası olarak tanınan Mevlevî ve Nakşî Neş’et Süleyman’dan da istifade etmiştir.⁶⁰⁰ Gâlib 1780 yılında yaklaşık 24 yaşlarında *Divan*’ını tertip etmiş, bundan iki sene sonra da *Hüsn ü Aşk* adlı olağanüstü mesnevîsini vücuda getirmiştir.⁶⁰¹ Babası gibi mevlevî tarikatına mensup olan Gâlib, Galata Mevlevîhânesi’ne şeyh tayin edilmiş, sekiz yıl bu dergâhın şeyhliğinde bulunmuş ve 1799 tarihinde kırk iki yaşında vefat etmiştir.⁶⁰²

Gâlib, dilde sadelik taraftarı gibi görünse de bu düşünce bir fikir olmaktan öteye gitmemiştir. Nitekim o, kendinden önceki şairlere benzememek için İran edebiyatındaki Sebki Hindî akımını model kabul etmiş ve eserlerinde uygulamıştır.⁶⁰³ Nitekim bu durumu şair kendi şiirlerinde “Eskilerin yazdıklarının üzerinde kendi şiirinden daha güzel şiir incileri nazım ipliğine dizilemez. Bizim için, güzellik

* Yrd.Doç.Dr.Atatürk Üniversitesi.

⁶⁰⁰ Abdülbâkî Gölpınarlı, *Şeyh Gâlib, Seçmeler*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1971, s. I-II.

⁶⁰¹ Naci Okcu, *Şeyh Gâlib Divanı, Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri, Şiirlerinin Umûmî Tahlili*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2011, s. 11, 12.

⁶⁰² Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. II.

⁶⁰³ Okcu, *a.g.e.*, s. 20.

gelininin duvağını açmak ayıp değildir, çünkü biz şairiz.” diyerek ifade etmiştir.⁶⁰⁴

Böylesi önemli bir şairin *Divan*'ında yer verdiği “duyguların dili” diye nitelendirebileceğimiz güllere, yani çiçeklere ne manalar yüklediği doğrusu dikkatimizi çeken konulardan biri olmuştur.

Farsça bir kelime olan gül “çiçek” anlamına gelmektedir ki her türlü çiçeğin karşılığı gül ile ifade edilmektedir.⁶⁰⁵ Çiçekler, bütün medeniyetlerde olduğu gibi, İslâm medeniyetinde ve bu medeniyetin önemli bir evresi olan Divan şiirinde de somut ve soyut özellikleriyle dikkat çeken doğal unsurlar arasında yer almaktadır. Divan şiirinde çiçeklerin “nasıl ve niçin” yer aldıkları ve şairlerin duygularını dile getirmeleri açısından ne tür bir işleve sahip oldukları⁶⁰⁶ bu konuyu incelenmeye değer kılmaktadır.

Gâlib'in has bahçesi olarak nitelendirdiğimiz Türkçe *Divan*'ından hareketle tespit edebildiğimiz çiçekler gül, gonca, lâle, sümbül, nergis, yasemin, menekşe, reyhan, nesteren, şakayık, süsen, erguvan, karanfil, nilüfer, şebboy, gülnâr ve buhûr-ı Meryem'dir

Çiçek umumî olarak Gâlib'in *Divan*'ında gül, ezhâr ve şükûfe gibi kelimelerle ifade edilmiştir. Nitekim Gâlib bir şiirinde,

Şükûfeden per-i tâvûsa döndü sahn-ı çemen

Dilerse uçmaga gülşen değil bu demde asır

(Gâlib, Kaside-33/29)⁶⁰⁷ diyerek, yeşil çimenler üzerindeki çiçeklerin adeta bir tavus kuşunun kanatları gibi rengârenk bir görünüme büründüğünü söylemiştir.

Gâlib *Divan*'ında Yer Alan Çiçekler:

1- Gül: Gül rengi, şekli, kokusu, tazeliği, çeşidi ve güzelliği itibariyle özel bir çiçektir⁶⁰⁸ ve tüm bu yönleriyle çeşitli benzetmelere konu olmuştur ki bunların başında onun her yönüyle Hz. Peygamber'e benzetilişi gelmektedir.⁶⁰⁹

⁶⁰⁴ Mahmut Kaplan, “Şeyh Gâlib'in Şiir Anlayışı”, *Turkish Studies*, vol. 2/4 (Fall 2007), s. 463.

⁶⁰⁵ Ziya Şükûn, *Ferhengi Ziya*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1984, III, 1685.

⁶⁰⁶ Yavuz Bayram, “Klasik Türk Şiirinde Duyguların Dili: Çiçekler”, *Turkish Studies*, vol. 2/4 (Fall 2007), s. 209.

⁶⁰⁷ Bu çalışmadaki şiirler: Naci Okcu, *Şeyh Gâlib Divânı, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri, Şiirlerinin Umûmî Tahlili*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2011 adlı çalışmadan alınmıştır.

⁶⁰⁸ A. Hilâl Kalkandelen, “Nevâî Bahçesinde Güller, Goncalar”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 29 (2008), s. 103.

⁶⁰⁹ Cemâl Kurnaz, “Gül”, *DİA*, İstanbul 1996, XIV, 220.

*Ey Hazret-i Hâdî-i Sübül
Fahr-ı Rusül
Âyîne-i ihsân-ı ezel
mazhar-ı küll
Şâyân değilim gülşen-i
na'ta ammâ
Eyle kereminden beni
gûyâ bülbül*

(Gâlib, Rubâî/2)

Gâlib bu rubâisinde, Hz. Muhammed'e kendisi de dâhil kimsenin hakkıyla na't-ı şerîf yazamayacağını söylemiş, ancak o gülün bülbülü olmayı da yine Hz. Peygamber'in ihsanından dilemiştir.

Mevlevî-meşreb şairimiz Gâlib'in, Mevlânâ'ya duyduğu aşkı anlatırken "Hayallerimde bir gül bahçesi, mevsimlerimde bir ilkbaharım varsa sendendir" dediği şiiri şöyledir:

*Veren bu sûret-i mevhûma revnak reng-i hüsnündür
Gülistân-ı hayâlim nev-bahârım varsa sendendir
(Gâlib, Gazel-86/3)*

Gül, çeşitli vasıflarıyla daha çok sevgilinin sembolü olarak kabul edildiğinden şairlerin ilham kaynağı ve çiçeklerin de sultanı olmuştur.⁶¹⁰ Gâlib, sevgilinin bedenini güle, kendini bülbüle ve hasreti de dikene benzettiği şu şiirinde "O gül bedenli sevgili her ne zaman bizi bilmezlikten gelecek olsa, hasret dikeninin iğnesi bülbülün gözünden geçer"⁶¹¹ demektedir:

*Her ne dem ol gül-beden semt-i tegâfülden geçer
Sûzen-i hâr-ı tahassür çeşm-i bülbülünden geçer
(Gâlib, Gazel-82/1)*

Gül ile bülbülün aşkı Leylâ vü Mecnûn gibi, Ferhad u Şirin gibi dillere destan bir aşktır. Gül, bülbülün sevgilisidir. Âşık ise sevgili denen gül karşısında şakıyıp duran bir bülbül gibidir.⁶¹² Gâlib şu şiirinde gülün, aşk ateşiyle bülbülün bağırını yaktığını şöyle dile getirmiştir:

*Yokmuş bir âha ey gül-i rânâ tahammülün
Bağrın ne yakdın âteş-i hasretle bülbülün*

⁶¹⁰ Kurnaz, a.g.m., s. 219-220.

⁶¹¹ İskender Pala, *Şahane Gazeller 3: Nâbî, Nedîm, Şeyh Gâlib*, Kapı Yay., İstanbul 2010, s. 185.

⁶¹² İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yay., İstanbul 2004, s. 172.

(Gâlib, Gazel-206/1)

Bülbül sabahlara kadar uyumadan gülün açılacağı vakti, yani seher vaktini beklemekte ve bu bekleyişte kederle dolmaktadır. Gül açılıp güzelliği aşikâr olduğunda bülbül ateşle aynı renge bürünmüştür artık:

*Olub gülşende bülbül bir seher teng
Cemâl-i gülden olmuş şu'le-âheng
(Gâlib, Hikâye-3/1)*

Aynı zamanda bir mutasavvıf olan şairimiz, bazı şiirlerinde öyle bir aşk yaşamaktadır ki bu aşkın yanında ne gülün ne bülbülün esamesi okunur.

*Olunmuş gerçi çok bahs ü teemmül
Ne gül duymuş bu gavgâyı ne bülbül
(Gâlib, Hikâye-3/41)*

Gül, Gâlib'in bazı şiirlerinde ateşi hatırlatmaktadır. Âşık çektiği aşk acısıyla, ateş dolu bir âleme dalmış gibidir. Gül ve lâle bahçeleri ona yangın yeri; buralardan akan ırmak, akmakta olan alev gibi görünür.⁶¹³

*Gül âteş gülbün âteş gülşen âteş cûy-bâr âteş
Semender-tıynetân-ı aşka besdir lâle-zâr âteş
(Gâlib, Gazel-164/1)*

“Âşık, bu manzara içerisinde korku ve üzüntü hissetmez; aksine, sevinir. Çünkü yaratılış itibarıyla semender gibidir, ateşte yaşamaya ihtiyaç duyar. Varlığındaki aşk sayesinde âlemin bu hâli ona, Hz. İbrahim'in düştüğü ateş gibi şevk, neşe ve huzur verir.”⁶¹⁴

Gül bazen rengi itibarıyla sevgilinin yüzü ve yanağına teşbih edilmektedir. Nitekim Gâlib bir şiirinde,

*Gül gibi açıldım ammâ gülmedim
Rûyuna takıldım ammâ gülmedim
(Gâlib, Gazel-252/1)*

diyerek, sevgilinin güle benzeyen yüzüne takılmasına rağmen yüzünün yine de gülmediğini söylemiştir.

Gâlib gülü sadece sevgili için kullanmaz. O, bazen kendi şiirini de gül gibi müstesna bir güzele benzetir:

*Lafz-ı rengîn olur ebyât-ı hayâl üstüne gül
Hoş gelir gülşen-i fikretde nihâl üstüne gül*

⁶¹³ Abdullah Eren, “Ateş Gazeli: ‘Şeyh Gâlib’in Bir Gazelinin Şerhi’”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. 6, sy. 2 (2005), s. 97.

⁶¹⁴ Eren, a.g.m., s. 97.

(Gâlib, Gazel-223/1)

“Hayal ile süslenen beyitlerde hele bir de gülden bahsedilirse, ne kadar parlak bir şiir olur. Çünkü fikir gülistanındaki fidanlar üzerinde gül çiçeği pek müstesna durur.”⁶¹⁵ Gâlib aynı gazelinde güle benzettiği şiirinin üstüne başkasının gül gazeli yazamayacağını da iddia ederek, şairlik gücünün herkesin üstünde olduğunu da vurgulamıştır:

*Bu gazeldir gül-i rûy-ı seped-i eş'ârım
Komasın Gâlib anın ehl-i kemâl üstüne gül*
(Gâlib, Gazel-223/7)

2- Gonca: Gonca açılmamış çiçek, tomurcuk demektir. Divan şiirinde umumiyetle sevgilinin ağzı yerine kullanılmıştır. Goncanın gülmesi demek, onun açılması anlamına gelir⁶¹⁶ ki Gâlib bir kıtasında baharın gelişi ile birlikte goncaya benzeyen sevgilinin

tebessüm ederek dudaklarını açtığını şöyle ifade eder:

*Eğer desem ki havalar açıldı geldi bahâr
Murâd odur ki benimle mahabbet eyledi yâr
Yâ söylesem ki çemen gonçelere zeyn oldu
Odur garaz ki tebessümle söyledi dil-dâr*
(Gâlib, Kıta/28)

Goncanın kapalı hâli, içinde sırlar saklayan bir âşığı da andırır. Âşığın gam dolu ve hiçbir zaman açılmayan, devamlı kederli, aşk ateşiyle yanan gönlü ile gonca arasında benzerlik kurulur⁶¹⁷ ki Gâlib bu hususta şunları söyler:

*Çekme istiğnâya nâz u cevri efvân eyleme
Goncanın sad-pâre olmuş bağrını hûn eyleme
Sebze-zârın benzini soldurma mahzûn eyleme
Vaktidir ey nev-bahâr-ı işve bu gülzâra gel*
(Gâlib, Şarkı-4/3)

⁶¹⁵ Pala, *Şahane Gazeller 3: Nâbi, Nedîm, Şeyh Gâlib*, s. 227.

⁶¹⁶ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s. 168.

⁶¹⁷ M. Nejat Sefercioğlu, *Nev'î Divânı'nın Tahlili*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1990, s. 407.

Goncanın kırmızılığı ve kapalı oluşu âşığın kan dolu gönlüne benzetilir ki Gâlib şu şiirinde “Ey lütufkâr sevgilim, âşıkların gönlünü mahzun eyleme, kavuşma arzusuyla yetişip gelişen gönülleri gonca gibi kan hâline getirme.” demiştir:

*Gel kerem-kârım dil-i uşşâkı mahzûn eyleme
Gonce-veş perverdegân-ı vaslı dil-hûn eyleme
(Gâlib, Şarkı-7/2)*

Gonca Gâlib’in *Divan*’ında Cebrail tarafından ruh üflenmesi ile can bulan Meryem oğlu İsa’ya da teşbih edilmiştir ki ilgili beyit şöyledir:

*Gül gonca Meryemdir meğer kim nefh-i rûh etmiş eser
Bülbüller açmış bâl ü per çün Cebreîl-i zinde-dem
(Gâlib, Kaside-19/7)*

3- Lâle: Soğanlı ve otsu bir süs bitkisi olan lâle parlak rengi ve hemen hemen birbirine eşit olan altı taç yaprağı ile⁶¹⁸ geçmişte ve günümüzde zarafetin, inceliğin ve masumiyetin sembolü olmuş bir çiçektir.⁶¹⁹ Lâlenin ortasındaki siyahlık sevgilinin yanaklarını kıskanma veya onlara özenme sonucunda ortaya çıkan bir yara gibi tasavvur edilir. Bu haliyle Gâlib’in şu şiirinde olduğu gibi

bazen bağı dağlanmış bir âşık⁶²⁰ gibi telakki edilir:

*Şehîd-i aşkın oldum lâle-zâr-ı dâğdır sînem
Çerâğ-ı türbetim şem’-i mezârım varsa sendendir
(Gâlib, Gazel-86/6)*

Lâle Gâlib’in *Divan*’ında şekli itibariyle kadehe de teşbih edilmiştir. Nitekim Gâlib şu şiirinde lâleyi kadehe, her bir köşeyi saraya, çimenleri meyhaneye ve o meyhanenin dertli bülbüllerini de nağmeler söyleyen sarhoş âşıklara benzetmektedir:

*Her lâle bir peymânedir her kûşe bir kâşânedir
Güyâ çemen meyhânedir bülbülleri mest-i nagam
(Gâlib, Kaside-19/3)*

⁶¹⁸ Ahmet Kartal, *Klâsik Türk Şiirinde Lâle*, Akçağ Yay., Ankara 1998, s. 1.

⁶¹⁹ Sevda Önal, “Klâsik Türk Edebiyatında Lâle ve Edebî Bir Tür Örneği Olarak Lâle Şiirleri”, *Turkish Studies*, vol. 4/2 (Winter 2009), s. 912.

⁶²⁰ Turhan Baytop ve Cemâl Kurnaz, “Lâle” *DİA*, Ankara 2003, XXVII, 80.

4- Sümbül: Sümbül şekil olarak, kıvrıkcık, zarif, rengi canlı denilebilecek derecede parlak, kokusu da tam anlamıyla latif bir çiçektir. Çiçekleri ana sapın ucunda teşekkül eder. Çok gösterişli bir bitki olup soğanlarıyla üretilir. Yaprakları ise uzun ve yeşil renklidir. Kokusu çok keskin olan sümbülün, yapraksız bir sapın ucunda dik salkımlar oluşturan mavimsi, mor pembe veya beyaz renkte çiçekleri vardır.⁶²¹

Divan şiirinde ve umumiyetle Gâlib'in şiirlerinde sevgilinin saçlarına benzetilen sümbül, şu şiirde karanfil çiçeği ile birlikte zikredilmiştir:

*Yeni baş gösterip oynakladı sünbüldür zülf
Al dülbendde bir deste karanfildir zülf
(Gâlib, Gazel-187/1)*

Sümbül, bazen gül ile birlikte tasavvur edilir ki bunun sebebi genelde sümbülün saçlara gülün de sevgilinin yüzüne benzetilmesidir.⁶²² Böylece sevgilinin gül gibi yüzünün üzerine sümbül saçlar dökülmüş olur ki sümbül ve gül çiçekleri bir araya gelmiş olur:

*Yazdı hatt gül varak-ı rûyuna saf saf sünbül
Oldu nazm-ı güle tahmîs-i mutarraf sünbül
(Gâlib, Gazel-222/1)*

Gâlib'in şu şiirinde sevgilinin oka benzeyen kirpikleri sümbülün yapraklarına, okun ucundaki peykan da sümbüle benzetilmiştir. Bu şiirde sevgilinin bakışlarıyla parça parça olmuş âşığın gönlünde nasıl sümbüller bittiğini şair şöyle gözler önüne sermiştir:

*Öyle bir te'sîri var âb u hevâ-yı aşkının
Sîne-i pür-hûnda peykânlar biter sünbül gibi
(Gâlib, Gazel-353/3)*

⁶²¹ Fadime Çetinkaya, *Nef'i Divanında Bitkiler ve Hayvanlar Üzerine Bir İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, danışman: Hüseyin Akkaya, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas 2008, s. 93, 97.

⁶²² Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s. 414.

Yine şu şiirinde Gâlib, sevgilisinin mavi renkli gözleri ile âşığın harîm-i sinisini âdeta sümbül bahçesine çevirdiğini şöyle dile getirmiştir:

*Harîm-i sine sünbülzârdır çeşm-i kebûdundan
Belâ-yı âsümân bizârdır çeşm-i kebûdundan
(Gâlib, Gazel-293/1)*

Âşığın maşûka tamamen mahkûm ve mecbur olduğu klâsik aşk anlayışı, Gâlib'in bazı şiirlerinde kırılmaya maruz kalmıştır.⁶²³ Nitekim şair şu şiirinde sevgilinin boynuna kadar inmiş olan sümbül saçları karşısında umursamaz bir hâl takınmaktadır:

*Tâ gerden-i sefidine inmiş ol kâfirin
Sünbül gibi bu zülf-i siyeh târi neyleyim
(Gâlib, Gazel-250/2)*

5- Nergis: Soğanı zehirli bir süs bitkisi olan nergis, baharda açan ilk çiçeklerden olup çiçeği sapın ucunda biraz eğik durur.⁶²⁴ Mitolojiye göre Narsis (Narkisos), çok güzel, fakat aşktan anlamaz bir delikanlı imiş. Onu sevip derdinden perişan olan kızlar bir gün bu genci tanrılara şikâyet etmişler. Tanrıların

verdiği ceza sonucu Narsis bir gün dereye kendi aksini görmüş ve âşık olmuş. Kendini seyrederken suya düşüp boğulan Narsis'in çürüyen vücudunun yerinde göze benzer bir çiçek bitmiş ve efsaneye göre o günden beri bütün güzellere hayran hayran, baygın bir şekilde bakar olmuş.⁶²⁵ Nergis hakkında anlatılan bu efsaneden hareketle çoğu Divan şairi gibi Gâlib de şekli itibariyle göze benzettiği nergis çiçeğini sevgilinin mahmur ve baygın gözlerine teşbih etmiştir.

*Bakmaz safâ-yı sâgar-ı zerrîne mest-i aşk
Kimyâ-yı ayn o nergis-i mahmûrdur bana
(Gâlib, Gazel-1/8)*

⁶²³ İsrâfil Babacan, “Şeyh Gâlib’in Gazellerinde ‘Vâsûht’ Tarzı Aşkın İzleri”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, sy. 28 (Güz 2010), s. 57.

⁶²⁴ “Nergis”, *Meydan Larousse, Büyük Lugat ve Ansiklopedi*, Sabah Gaz. [Yay.], XIV, 456.

⁶²⁵ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s. 356.

Bünyesinde uyuşturucu maddeler barındıran nergisin yaprakları hep açık olduğundan onda bir uykusuzluk hali sezilir. Bundan dolayı Divan şiirinde sarhoşluk, mahmurluk ve hastalık halleri nergisin sembolleri olarak kullanılmıştır.⁶²⁶ Gâlib, “Çok neşeli gördüm sevgilinin mahmur gözlerini, içki meclisinde sarhoşlukla inlemekten vazgeçtim.” dediği şiirinde sevgilinin nergise benzeyen gözleri karşısında sarhoş olduğunu ve böylece meyhaneye gidip içmesine gerek kalmadığını söylemiştir:

*Pür-safâ gördüm o şûhun nergis-i mahmûrunu
Bezî-i meyde nâle-i mestânedden kıldım ferâğ
(Gâlib, Gazel-183/4)*

Bir başka şiirinde de Gâlib, şehla bakışlı nergisin şaraptan mest olmuş tavrını şöyle gözler önüne sermiştir:

*Sorma benden meşreb-i rindân-ı bî-pervâ nedir
Matlab-ı bî-matlabân-ı vâdi-i sevdâ nedir
Tavr-ı mestân-ı şarâb-ı nergis-i şehlâ nedir
Öyle sermestem ki idrâk etmezem dünyâ nedir
Men kimem sâkî olan kimdir mey ü sahbâ nedir
(Gâlib, Tahmis-11/1)*

Nergis bu tasavvurların dışında Allah’a karşı kulluk görevini yerine getirmek için daima ayakta duran, hizmet adabının kendisinden öğrenilmesi gerektiğini söyleyen, basiret gözüyle hayata bakınca kusurlardan duyduğu utanç sebebiyle ezilip büzülen ve bu dünyadan göçeceğini düşününce de ölüm korkusuyla eriyip biten⁶²⁷ bir tavırla da çıkar karşımıza. Nitekim Gâlib şu şiirinde hasta olarak nitelendirdiği nergis gözlü sevgilisinin hayali ile kara bahtını düşünerek dertlendiğini şöyle ifade etmiştir:

*Geh hayâl-i nergis-i bîmârî
geh baht-ı siyâh
Her zamân bir gûne sevdâ
derd-nâk eyler beni
(Gâlib, Gazel-363/5)*

6- Yasemin: Hoş kokulu ve çok yıllık bir çiçek olan yasemin, beyaz, sarı ve pembe renkte olup,

⁶²⁶ Beşir Ayvazoğlu, *Güller Kitabı: Türk Çiçek Kültürü Üzerine Bir Deneme*, 9. Baskı, Kapı Yay., İstanbul 2007, s. 162.

⁶²⁷ Orhan Başaran, “Bir Fabl Örneği: Keşfü’l-Esrâr alâ Lisâni’t-Tuyûr ve’l-Ezhâr”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, yıl:1, sy. 2 (Ağustos-Eylül-Ekim 1999), s. 161.

çiçeklerinden parfüm sanayisinde kullanılan değerli, uçucu bir yağ çıkarılır.⁶²⁸

Divan şiirinde yasemin, renginin beyazlığı itibariyle sevgilinin yanağına, kokusunun güzelliği yönüyle de sevgilinin saçlarına benzetilmiştir. Gâlib bir şiirinde yasemin çiçeğinin kokusunun tabiatı gereği zayıf, bitkin kimselere tazelik ve canlılık verdiğini şöyle ifade etmiştir:

*Olsan nizâr-ı zâf ile çün şâh-ı yâsemen
Bûy-ı safâ verir yine hulkun çemen çemen
(Gâlib, Tahmis-13/3)*

Gâlib, baharın gelişini müjdelediği şu şarkısında yeşil selvilerin, nesrin, ar'ar ve yaseminlerin baharın yolunu gözlediklerini şu şekilde tasvir etmiştir:

*Muntazır teşrîfîne saf saf durur serv-i çemen
Vaktidir ey nev bahâr-ı işve bu gülzâra gel
Yolların bekler gül-i nesrîn ü ar'ar yâsemen
Vaktidir ey nev-bahâr-ı işve bu gülzâra gel
(Gâlib, Şarkı-4/1)*

Gâlib, III. Selim'in kız kardeşi Beyhan Sultan için yeniden inşa edilen sarayı övdüğü şu kasidesinde de sarayın beyaz mermerleri ile yasemin çiçeği arasında bağ kurmuş ve şunları söylemiştir:

*Seng ü huştı nev-bahâr-ı işden gelmiş bütün
Pîşgâhı sanma mermerdir döşenmiş yâsemin
(Gâlib, Tarih-36/7)*

7- Menekşe: Uzun ömürlü bir çiçek olan menekşe genellikle mavi, sarı, beyaz, pembe ya da çok renkli açan bir çiçektir. Yaprakları kalp şeklini andırır ve düzensiz, asimetrik çiçekleri bulunur. Bahar ve yaz dönemlerinde çok bol çiçek açtığı görülür.⁶²⁹

Divan şiirinde menekşe, kokusu, koyu rengi ve boyunun kısalığı ile anılmıştır. Baharın ve çemenin en belirgin unsurlarından

⁶²⁸ <http://tr.wikipedia.org/wiki/Yasemin> (E.T. 13 Mayıs 2014).

⁶²⁹ <http://tr.wikipedia.org/wiki/Menek%C5%9Fe> (E.T. 13 Mayıs 2014).

olan menekşe, rengi ve kokusuyla miske benzerken şekli ve yapısı itibariyle sevgilinin ayva tüyelerine de teşbih edilmiştir.⁶³⁰ Gâlib bir şiirinde menekşe ile sevgilinin ayva tüyleri arasında şöyle bir benzerlik kurmuştur:

*Gülberg-i âteşin ruhu hatt-ı benefşe-ter
Cennet mi bâğ-ı hüsn mü sîmyâ mıdır desem
(Gâlib, Gazel-235/2)*

Şiirde Gâlib, sevgilinin yanağını gül yaprağına, ayva tüyelerini taze açmış menekşeye benzeterек bu güzelliğın Cennet mi, güzellik bahçesi mi, yoksa kimya mı olduğu hususunda şaşkınlığını bildirmiştir.

Divan şiirinde çok rastlamadığımız menekşe-duman benzetmesini, Gâlib bir şiirinde baharın gelişi ile tasavvur etmiş, bahar meyhanesinde bir gül ocağı yandığını, bu ocağın alevinin bülbüllerin sesi, dumanının da rengi itibariyle menekşe olduğunu söylemiştir:

*Dûdu benefşe şu 'lesi âvâz-ı bülbülân
Meyhâne-i bahârda bir gül ocağı var
(Gâlib, Gazel-81/12)*

8- Reyhan:

Renkleri açık yeşilden koyu yeşile kadar değişen reyhanın yaprakları yumuşak olup, soğuğa karşı çok duyarlı bir çiçektir. Taze çiçekli dalları ve tohumları kullanılan reyhan, kokusunun güzelliği ve Cennet çiçeği olması ile rağbet gören bir çiçektir.⁶³¹ Reyhan, Gâlib'in Divan'ında çok bilinmemekle birlikte zaymürân⁶³² adıyla da geçmektedir.

Divan şiirinde de daha çok kokusu ve rengi itibariyle ele alınan reyhan, bazen sevgilinin saçlarına, bazen de yüzündeki ayva tüyelerine

⁶³⁰ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s. 305.

⁶³¹ <http://tr.wikipedia.org/wiki/Fesle%C4%9Fen> (E.T. 13 Mayıs 2014).

⁶³² Zaymürân: Reyhan. Bkz. Muhammed Mu'in, *Ferhengi Farisî*, Tahran 1391 hş., II, 2193. Ayrıca ilgili beyit için bkz. Kaside-19/4.

benzetilmiştir. Gâlib, *Divan*'ında bir yerde Cennet çiçeği reyhan ile sevgilinin saçları arasında şöyle bir benzerlik kurmuştur:

*Dûzah âteş-i aşkımdan alır neşv ü nemâ
Reşk-i reyhân-ı behişt olsa sezâdır perçem
(Gâlib, Gazel-246/4)*

Şiirde Gâlib, “Cehennem, aşk ateşimle gelişip büyümektedir; sevgilinin saçları Cennet reyhanını kıskandırsa münasıptır.” demiştir.

Çoğu divanda olduğu gibi Gâlib *Divan*'ında da sayıca az geçen reyhan hat tasavvurunda bir yazı çeşidi olarak şiirlerde yerini almıştır. Gâlib şu kıtasında reyhanı tevriyeli kullanarak hem Sultan III. Selim'in tuğrasını süsleyen hatta hem de kokusunun güzelliği ile saça teşbih ederek şöyle gözler önüne sermiştir:

*Perçem mi aceb müşk-i Buhârâ mı nedir bu
Reyhân mı yâ âşûb-ı Erihâ mı nedir bu
Fermânına dilbestedir ol turrenin âlem
Sultân Selîm ismine tuğrâ mı nedir bu
(Gâlib, Kıta/48)*

9- Nesrin, Nesteren: Beyaz renkli, hoş kokulu bir gül cinsi olan nesteren, Ağustos gülü veya yaban gülü olarak da bilinir. Divan şiirinde nesteren, hemen hemen her yönüyle nesrin gibi değerlendirilmiş hatta birçok kaynakta nesteren ile nesrinin aynı gül oldukları söylenmiştir.⁶³³ Gâlib,

*Hem hüsnumü hem tab'ımı
müş'ir gazelimdir*

*Gâlib senin olsun bu zekât-ı suhanımdan
(Gâlib, Gazel-299/5)*

diye şiirini ve dolayısıyla kendini övdüğü gazelinde, “Güzel yüzümden, saçlarım ateş gibi kırmızı yanaklarıma düşer; nesteren gibi güzelliğimden dolayı sümbül saçlarım dağılır.” der ve şunları söyler:

*Zülfüm düşer âteşlere vech-i hasenimden
Sünbüllerim âşûfte olur nesterenimden
(Gâlib, Gazel-299/1)*

⁶³³ Yavuz Bayram, “Burdur’un ve Divanların Gülü”, *I. Burdur Sempozyumu*, 16-19 Kasım 2005, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Burdur 2007, s. 377.

10- Şakayık: Halk arasında gelincik diye de bilenen şakayık yabani lâle veya dağ lâlesi demektir. Ortasındaki siyahlıkla âşığın yaralı gönlüne teşbih edilir.⁶³⁴ Gâlib *Divan*'ında bir yerde rastladığımız şakayık bu manasının dışında gül bahçesini süsleyen sümbül çiçeği ile birlikte şöyle zikredilmiştir:

*Zeyn oldu sahn-ı gülsitân sünbül şakâyık zaymürân
Bir tâze sûretdir cihân ez cümle bu bâğ-ı İrem
(Gâlib, Kaside-19/4)*

11- Sûsen: Susam çiçeği de denilen sûsen, sivri ve uzun yapraklı bir çiçektir. *Divan* şiirinde bu yönüyle dil, kılıç, hançer, kirpik gibi tasavvurlarda geçmektedir. Gâlib şu şiirinde sûseni parlaklığı yönü ile telakki etmiş, çölün ve ovaların gül ve sûsen çiçekleriyle dolduğunu şöyle dile getirmiştir:

*Sanırsın zîr ü bâlâ oldu
pür-nûr*

*Gül ü sûsenle doldu deşt ü hâmûn
(Gâlib, Tarih-37/11)*

Bir diğer şiirinde Gâlib, bu sefer sûsen ile hançer arasında ilgi kurarak şunları söylemektedir:

*Bir zemîn oldu bu Gâlib ki hasedkârâna
Sûsen ü lâle-i gülzârî serâser hançer
(Gâlib, Gazel-117/9)*

⁶³⁴ Cemâl Kurnaz, *Hayâlî Bey Divânı'nın Tahlili*, Millî Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul 1996, s. 541.

12- Erguvan: Erguvan kırmızıya mail bir çiçektir. Tabiatı soğuk ve kuru olduğundan şerbeti, sarhoşu ayıltır, mahmurluğu giderir ve şarabı da ferahlık verirmiş.⁶³⁵ Rengi sebebiyle şarap, kan ve ateşle benzerlik gösteren erguvan, şarâb-ı ergavân terkibiyle⁶³⁶ de divanlarda kullanılmıştır. Nitekim Gâlib şu şiirinde erguvan şarabının ferahlık verdiğiyle şöyle ifade etmiştir:

*Vasf-ı cemîli öyle müfferih ki söylesem
Te'sîr eder dimâğa mey-i erguvân gibi
(Gâlib, Kaside-13/30)*

13- Karanfil: Değişik renkleri olan karanfil çiçeği kırmızı rengi itibariyle şaraba, kana benzetilirken, şeklinin kat kat oluşu ile de sevgilinin saçlarına teşbih edilmiştir. Her iki teşbih unsurunu Gâlib iki ayrı şiirinde şöyle gözler önüne sermiştir:

*Kâse-i bâde şifâlân-ı
karanfildir hep
Âdemin neş'esin etmez mi nigâhı müzdâd
(Gâlib, Tarih-72/14)
Yeni baş gösterip oynakladı sünbüldür zülf
Al dülbendde bir deste karanfildir zülf
(Gâlib, Gazel-187/1)*

⁶³⁵ Ahmet Talât Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, 2. Baskı, Millî Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul 2004, s. 213.

⁶³⁶ Kurnaz, a.g.e., s. 541.

14- Nilüfer: Su üzerinde açan beyaz ve sarı renkli bir çiçek olan nilüfer daha çok havuzlarda süs bitkisi olarak yetiştirilen bir çiçektir.⁶³⁷ Şekli ve renginin dışında nilüfer secde, seccade gibi ifadelerle ilişkilendirilerek şairler tarafından tasavvur edilmiştir ki bu hususta şöyle bir rivayet anlatılmaktadır: “Nilüfer hâl ehli bir çiçektir. Cihanının dört bir yanını gezmiş; ancak nereye gitmişse mutlaka kıskançlık ve düşmanlıkla karşılaşmıştır. Bu yüzden gönül huzuruyla ibadet edememiştir. Meskûn yerlerden kaçarak deryayı mekân tutmuştur.”⁶³⁸ Seccadesini suyun üzerine seren nilüfer, Gâlib’in bir şiirinde secde ile ilgi kurularak şöyle ifade edilmiştir:

*Düşmez o mihre secdesi nilüferin kabûl
Gâlib döküldü nâfile eşk-i tezallümün
(Gâlib, Gazel-202/9)*

Nilüfer, Gâlib’in bazı şiirlerinde şekli ve rengi itibariyle, bazen güneşe bazen de gökyüzünün maviliğine teşbih edilerek tasavvur edilmiştir:

*Gül-i nilüfer ü hurşîd-veş gülzâr-ı hüsnünde
Perestîş-dâde-i ruhsârdır çeşm-i kebûdundan
(Gâlib, Gazel-293/8)
Çıksa ne dem kabâ-yı hevâ-gûn ile o mâh
Pür-nûr eder bu kubbe-i nilüferi ferî
(Gâlib, Gazel-346/2)*

15- Şebboy: Sarı veya turuncu renkleri olan şebboy çiçeği şekli ve rengi itibariyle Divan şiirinde sevgilinin saçlarına benzetilmiştir. Gâlib bir şiirinde,

*Zülfün olalı halka-i dâm-
ı dil-i miskîn*

⁶³⁷ Çetinkaya, a.g.t., s. 109.

⁶³⁸ Ayvazoğlu, a.g.e., s. 186.

Bu sünbül ü şebbû bana akreb görünüür hep

(Gâlib, Gazel-29/5)

diyerek, sevgilinin saçını gönülleri avlayan bir tuzak olarak telakki etmiş, dağınık ve halka gibi kıvrırcık oluşuyla sünbül ve şebboya benzettiği saçın kendisine adeta akrep gibi göründüğünü söylemekten geri durmamıştır.

Gâlib, bir başka şiirinde sevgilinin gözleri ile nergis çiçeği, saçları ile de şebboy arasında ilgi kurmuş ve şunları söylemiştir:

Bu şeb bâğ-ı ruhunda zülf ü çeşm ü rûyûnu öpdüm

Bulup düzdîde birkaç nergis ü şebbûyunu öpdüm

(Gâlib, Tahmis-15/5)

16- Gülnâr: Narçiçeği anlamına gelen gülnâr kırmızı rengiyle Gâlib'in şu şiirinde sevgilinin yüzüne teşbih edilmiştir:

Ruhu gülnâr-ı reng-i mâye
gülnâr

Leb-i hat-âveri vişnâb-ı Keşmîr
(Gâlib, Gazel-69/3)

Gâlib'in şu şiirinde paha biçilmez yakut da, sevgilinin dudakları da narçiçeğinin kırmızılığına yemin etmektedirler:

Bir güne kim reng-i safâ tasdîk eder ehl-i nühâ

Yâkût u lâl-i pür-bahâ eylerdi gülnâra kase

(Gâlib, Kaside-19/11)

17- Buhûr-ı Meryem: Halk arasında meryemana eli çiçeği olarak da bilinen buhûr-ı Meryem eski tıpta başı ağrıyanlara, gözü kararanlara ve midesi bulananlara kökünün kaynatılıp içirildiği bir çiçektir. Efsaneye göre buhûr-ı Meryem çiçeği şöyle oluşmuştur: "Hz. Meryem, İsa Peygamber'i doğururken zorlanmış ve bir çiçeği tutmuştur. Çiçek sonradan el

şeklinde belirlemiştir.” Bu sebepten olsa gerek ebeler kolay doğum için bu çiçekten yararlanırlarmış.

Buhûr-ı Meryem’in Divan şiirinde bahsi daha çok kokusu yönüyledir. Sevgilinin saçları güzel kokması yönüyle buhûr-ı Meryem’e teşbih edilmiştir. Gâlib, *Divan*’ında bir kez yer verdiği buhûr-ı Meryem’i sevgilin saçlarına benzetmiş ve şunları söylemiştir:

Rûhu sakız gülüdür zülfü buhûr-ı Meryem
Hıdmet-i bâğî gören mugbeçe-i hûn-nijâd
(Gâlib, Tarih-72/16)

Sonuç

Gâlib’in has bahçesindeki çiçekleri tespit etmeye çalıştığımız bu çalışmada gül, gonca, lâle, sümbül, nergis, yasemin, menekşe, reyhan, nesteren, şakayık, sûsen, erguvan, karanfil, nilüfer, şebboy, gülnâr ve buhûr-ı Meryem olmak üzere farklı on yedi çiçek tespit edilmiştir. Bu çalışmadan hareketle Gâlib, umumiyetle gülü güzellik unsurlarından addederek sevgilinin yüzüne, yanağına; goncayı, şekli itibariyle sevgilinin ağzına ve içinde sır saklayan âşîğa; lâleyi şekli itibariyle bazen kadehe, bazen de ortasındaki siyahlıkla bağı dağlanmış bir âşîğa; sümbülü, şekli ve güzel kokusuyla sevgilinin saçlarına, nergisi, göze benzediği için sevgilinin mahmur ve baygın gözlerine; yasemini, renginin beyazlığı itibariyle sevgilinin yanağına, kokusunun güzelliği yönüyle de sevgilinin saçlarına; menekşeyi, rengi ve kokusuyla miske, şekli ve yapısı itibariyle sevgilinin ayva tüyelerine; reyhanı, kokusunun güzelliği ile sevgilinin saçlarına ve yüzündeki ayva tüyelerine; erguvanı, rengi sebebiyle şarap, kan ve ateşe; karanfili, kırmızı rengi ile şaraba ve kana, şeklinin kat kat oluşu ile sevgilinin saçlarına; nilüferi, su üzerine seccadesini sermiş Allah’a ibadet eden bir dervişe; gülnârı, rengi itibariyle sevgilinin yüzüne ve son olarak buhûr-ı Meryem’i, kokusunun güzelliği ile sevgilinin saçlarına teşbih etmiştir.

Kaynakça

Ayvazoğlu, Beşir, *Güller Kitabı: Türk Çiçek Kültürü Üzerine Bir Deneme*, 9. Baskı, Kapı Yay., İstanbul 2007.

Babacan, İsrâfil, “Şeyh Gâlib’in Gazellerinde ‘Vâsûht’ Tarzı Aşkın İzleri”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, sy. 28 (Güz 2010), s. 57-68.

- Başaran, Orhan, “Bir Fabl Örneği: Keşfü’l-Esrâr alâ Lisâni’t-Tuyûr ve’l-Ezhâr”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, yıl:1, sy. 2 (Ağustos-Eylül-Ekim 1999), s. 159-170.
- Bayram, Yavuz, “Klâsik Türk Şiirinde Duyguların Dili: Çiçekler”, *Turkish Studies*, vol. 2/4 (Fall 2007), s. 209-219.
- Bayram, Yavuz, “Burdur’un ve Divanların Gülü”, *I. Burdur Sempozyumu*, 16-19 Kasım 2005, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Burdur 2007, s. 368-386.
- Baytop, Turhan ve Kurnaz, Cemâl, “Lâle” *DİA*, Ankara 2003, XXVII, 79-81.
- Çetinkaya, Fadime, *Nef’î Divanında Bitkiler ve Hayvanlar Üzerine Bir İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, danışman: Hüseyin Akkaya, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas 2008.
- Eren, Abdullah, “Ateş Gazeli: ‘Şeyh Gâlib’in Bir Gazelinin Şerhi’”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. 6, sy. 2 (2005), s. 97-103.
- Gölpınarlı, Abdülbâkî, *Şeyh Gâlib, Seçmeler*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1971.
- <http://tr.wikipedia.org/wiki/Yasemin> (E.T. 13 Mayıs 2014).
- <http://tr.wikipedia.org/wiki/Menek%C5%9Fe> (E.T. 13 Mayıs 2014).
- <http://tr.wikipedia.org/wiki/Fesle%C4%9Fen> (E.T. 13 Mayıs 2014).
- Kalkandelen, A. Hilâl, “Nevâî Bahçesinde Güller, Goncalar”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 29 (2008), s. 103-117.
- Kaplan, Mahmut, “Şeyh Gâlib’in Şiir Anlayışı”, *Turkish Studies*, vol. 2/4 (Fall 2007), s. 455-465.
- Kartal, Ahmet, *Klâsik Türk Şiirinde Lâle*, Akçağ Yay., Ankara 1998.
- Kurnaz, Cemâl, “Gül”, *DİA*, İstanbul 1996, XIV, 219-222.
- Kurnaz, Cemâl, *Hayâlî Bey Divânı’nın Tahlîli*, Millî Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul 1996.
- Mu’în, Muhammed, *Ferhengi Farisi*, I-VI, Tahran 1391 hş.
“Nergis”, *Meydan Larousse, Büyük Lugat ve Ansiklopedi*, Sabah Gaz. [Yay.], XIV.
- Okcu, Naci, *Şeyh Gâlib Dîvânı, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri, Şiirlerinin Umûmî Tahlîli*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2011.
- Onay, Ahmet Talât, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, 2. Baskı, Millî Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul 2004.

- Önal, Sevda, “Klâsik Türk Edebiyatında Lâle ve Edebî Bir Tür Örneği Olarak Lâle Şiirleri”, *Turkish Studies*, vol. 4/2 (Winter 2009), s. 911-927.
- Pala, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yay., İstanbul 2004.
- Pala, İskender, *Şahane Gazeller 3: Nâbî, Nedîm, Şeyh Gâlib*, Kapı Yay., İstanbul 2010.
- Sefercioğlu, M. Nejat, *Nev’î Dîvânı’nın Tahlili*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1990.
- Şükün, Ziya, *Ferhengi Ziya*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1984, I-III.